

RONA AYBAY

İNSAN HAKLARI

*İnsan Hakları alanındaki akademik çalışmaların
Türkiye'deki öncüsü Hocam Prof. Bahri Savcı'nın
(1914-1997) anısına...*

*“İnsanlar dünyaya geldikten sonra, ellerinden alınamaz,
ya da alınmaması gereken bir takım haklara sahip olurlar:
Yaşama hakkı, yeme hakkı, doyma hakkı, başını sokacak
bir deliği bulma hakkı, işkence edilmeme, tutsak olmama,
sömürülmeme hakkı, eğlenme, dinlenme, gülebilme
hakkı... Ne bileyim ben, bir sürü hak... Bunların hepsi
insanların insanca yaşamasını sağlarlar.”*

Yaşar Kemal
(*Ağacın Çürüğü*'nden)

İçindekiler

xii Kısaltmalar

xiii Önsöz

1 BİRİNCİ BÖLÜM Temel Bilgiler

3 I. Deyim Sorunu: İnsan Hakları

3 1. Giriş

3 A. “Hak” Kavramı

3 a) Genel Olarak

4 b) İnsan Hakları Açısından “Hak Sahibi”

5 B. “İnsan Hakları” Deyiminin Sözel Anlamı

8 2. “İnsan Hakları” Deyiminin Yanıltıcı “Geniş”liği

10 3. “İnsan Hakları” Deyiminin Yanıltıcı “Dar”lığı

13 II. “İnsan Hakları” - “İnsan Ödevleri” Sorunu

13 1. “Ödev” Kavramı ve İnsan Hakları Belgeleri

16 2. İHEB’ye Koşut Bir “İnsan Sorumlulukları Bildirisi” Yayımlama Girişimi

21 III. “Hayvan Hakları” Üzerine

25 IV. “İnsan Hakları” Düşüncesinin Tarihsel Gelişimine Bir Bakış

25 1. Giriş

26 2. Köle Ticaretine Son Verme Çabaları

28 3. Önemli Tarihsel Olaylar ve İnsan Hakları

28 A. Giriş

29 B. 17. Yüzyıldan İki İngiliz Belgesi

31 C. 18. Yüzyılın Amerikan Belgeleri

33 Ç. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789)

38 D. Sosyalist Görüşlerin ve Sovyetler Birliği’nin Etkileri

39 E. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Katkıları

41 F. Teknolojik Gelişmeler ve İnsan Hakları

42 G. İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler Antlaşması (Anayasası)

47 V. İnsan Hakları Konusunda Farklı İdeolojik Anlayışlar

47 1. Giriş

50 2. İdeolojik ve Felsefi Yaklaşımlara Göre

Değişik İnsan Hakları Anlayışları

50 A. “Batılı” Devletlerin İnsan Hakları Anlayışı

52 B. Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı

- 53 C. Azgelişmiş (Gelişmekte Olan) Ülkelerin İnsan Hakları Anlayışı
- 54 Ç. İslâm İlkelerine Dayanan İnsan Hakları Anlayışı
- 57 VI. İnsan Haklarının “Tür”lere Ayrılması Sorunu
- 57 1. Giriş
- 58 2. İnsan Hakkı “Kuşakları”
- 59 A. “Birinci Kuşak”
- 61 B. “İkinci Kuşak”
- 63 C. “Üçüncü Kuşak”
- 64 3. İnsan haklarının “Tür”lere Ayrılmasıyla İlgili Bir Deneme
- 64 A. Giriş
- 65 B. "Sınırlandırılabilme" Ölçütlerine Göre Üç Değişik İnsan Hakkı Türü
- 65 a) Olağan Koşullarda Belli Kısıtlamalara Bağlı Tutulabilecek Haklar
- 66 b) Olağanüstü Hallerde Askıya Alınabilecek Olan Haklar
- 68 c) Olağanüstü Hallerde Bile Salt (Mutlak) Olarak Saygı Gösterilmesi Gereken Haklar
- 69 VII. Uluslararası İnsan Hakları Metinlerinin Türleri
- 71 VIII. Uluslararası İlişkiler ve İnsan Hakları
- 75 IX. Günümüzde “İnsan Hakları” Nasıl Tanımlanabilir?
- 81 X. İnsan Hakları ve Adalet
- 81 1. Hukuk ve Adalet
- 84 2. Evrensel Adaletin Ölçütü Olarak İnsan Hakları
- 85 3. İnsan Hakları Alanında Kültürlerarası Diyalog
- 89 İKİNCİ BÖLÜM Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- 91 I. Avrupa Konseyi
- 91 1. Giriş
- 93 2. Avrupa Konseyi'nin Kurulması
- 95 3. Avrupa Konseyi'ne Üyelik
- 98 4. Avrupa Konseyi Yapısı İçinde İnsan Hakları Konularıyla İlgili Birimler (Organlar)
- 98 A. Giriş
- 101 B. İnsan Hakları Konularıyla İlginin ve Görevlerin Niteliğine Göre Sınıflandırma
- 101 a) “Mahkeme” Niteliğindeki Organlar
- 101 aa) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

- 101 bb) Avrupa Konseyi Yönetmelik Mahkemesi
(Administrative Tribunal)
 - 102 b) “Yargı” İşleviyle Dolaylı İlgisi Bulunan Organlar
 - 102 aa) AİHM’nin Kararlarının Uygulanmasıyla İlgili
“ Siyasal” Organ: Bakanlar Komitesi
 - 103 bb) Parlamenterler Meclisi (Parliamentary Assembly)
 - 105 cc) Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyoneri
 - 105 c) “Özerk” Niteliği Olan Organlar
 - 106 aa) İşkencenin Önlenmesi Avrupa Komitesi
 - 107 bb) Irkçılık ve Hoşgörüsüzlük Karşıtı
Avrupa Komisyonu (ECRI)
 - 107 cc) Hukuk Yoluyla Demokrasi Avrupa Komisyonu
(Venedik Komisyonu)
 - 108 ç) Siyasal/Yönetmelik Nitelikli Organlar
 - 108 aa) Avrupa Konseyi Genel Sekreteri
 - 109 bb) İnsan Hakları Yönlendirici Komitesi
(Steering Committee for Human Rights; CDDH)
 - 109 cc) İnsan Hakları ve Hukuk Devleti (Hukukun Üstünlüğü;
Rule of Law) Genel Direktörlüğü
 - 109 d) Avrupa Sosyal Sözleşmesi (Şartı) Uyarınca
Oluşturulmuş Organlar
- 111 II. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**
- 111 1. AİHS’ye “Taraf” Olunması
 - 113 A. Taraf Olabilme ve Taraf Olmanın Usulü
 - 113 B. Bosna-Hersek’in Ayrık Durumu
 - 114 C. Avrupa Birliği’nin AİHS’ye Taraf Olması
 - 116 2. AİHS’nin Bağlayıcılığı ve Taraf Devletlerin Yükümlülükleri
 - 116 A. Genel Olarak
 - 119 B. AİHS’nin Hukuksal Anlamda Bağlayıcılığı
 - 121 C. AİHS’nin “Bağlayıcılığı”nın Kapsamı
 - 123 Ç. AİHS ve Çekinceler
 - 123 a) Giriş
 - 124 b) AİHS’nin Düzenlemesi
 - 125 D. AİHS’den Doğan Yükümlülüklerin Askıya Alınması
- 127 III. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi**
- 127 1. AİHM ve Öteki Uluslararası Mahkemeler Konusunda
Bazı Temel Bilgiler
 - 128 A. “Yargı” Kavramı
 - 130 B. Yargılama Yetkisinin Kaynağı
 - 132 C. Yargıçlarla İlgili Düzenlemeler ve Bazı Sorunlar
 - 132 a) Yargıçların Seçilmesi (Atanması)
 - 133 b) Yargıçların Sayısı
 - 134 c) Yargıçların Uyraklığı

- 136 ç) Yargıçların Kişisel ve Mesleki Nitelikleri
- 137 d) Görev Süresi
- 138 e) Özlük Hakları
- 140 f) Görevden Alınma (Azil)
- 140 g) Ayrıcalıklar ve Dokunulmazlıklar
- 141 h) Yargıçlar Arasında İletişim Sorunları
- 142 i) Yargıçların Toplumsal Saygınlığı
- 143 Ç. Mahkemelerin İç Düzeni ve Yargıçlar Dışındaki Görevlileri
- 144 D. Önlem (Tebdir) Kararı Verme Yetkisi
- 146 E. Kararların İnfazı
 - 146 a) Giriş
 - 147 b) AİHM Kararlarının Uygulanması:
Bakanlar Komitesi'nin Yetkileri
 - 148 aa) Bir Devletin, Yükümlülüğünü Yerine Getirmediğinin Yargı Yoluyla Saptanması
 - 149 bb) Mahkeme Hükümünün Uygulanmasında Bir Yorum Sorunuyla Karşılaşılması
 - 149 cc) Mahkemenin Olguları İnceleme (Araştırma) Yetkisiyle İlgili Sorunlar
- 149 2. AİHM'nin Yapısında ve İşleyişinde Reformlar
 - 149 A. Giriş
 - 150 B. 11 Sayılı Protokol
 - 152 C. 14 Sayılı Protokol
- 154 3. 14 Sayılı Protokol'dan Sonra AİHM'nin İç Yapısı
 - 154 A. Giriş
 - 155 B. Mahkemenin Kendi İçinde Ayrıldığı Birimler
 - 155 a) Genel Kurul
 - 155 b) Tek Yargıçlı Oluşumlar
 - 157 c) Üç Yargıçlı Komiteler
 - 158 ç) Yedi Yargıçlı Daireler
 - 159 d) Onyedili Yargıçlı Büyük Daire
- 160 4. AİHM'nin Yapısı İçinde Oluşturulan "Karar"ların Sınıflandırılması
 - 160 A. Genel Bazı Gözlemler
 - 161 B. Karar Türleri
 - 161 a) Yargı İşleviyle Doğrudan İlgisi Olmayan Kararlar
 - 161 aa) Seçimlerle İlgili Yetkiler
 - 162 bb) Göreve Son Verme Konusunda Yetkiler
 - 162 cc) Mahkemenin Yönetimine İlişkin Yetkiler
 - 162 çç) Mahkemenin "Kural Koyma" Yetkisi
 - 163 dd) Danışmanlık İşlevi
 - 164 b) Yargı İşleviyle Doğrudan İlgili Kararlar
 - 164 aa) Yargıç Katılımı Olmaksızın Alınan Kararlar
 - 164 bb) Kayıttan Düşürme (strike-out) Kararları

- 165** cc) Devlet Başvuruları (Devletlerarası Başvurular)
- 165** çç) İncelenebilirlik (Admissibility; Kabul Edilebilirlik) Kararları
- 165** dd) Kayıttan Düşürülmüş Başvurunun Canlandırılması Kararları
- 166** ee) Yazışmalarda ve Duruşmalarda Kullanılacak Dillerle İlgili Kararlar
- 166** ff) Üçüncü Taraf Müdahalesi
- 166** gg) Geçici Önlem (Tedbir) Kararları
- 167** hh) Mahkemenin Olguları İnceleme (Araştırma) Yetkisi
- 167** ii) Davayı Sonuçlandıran Hükümler
- 168** jj) Hükümlerin Uygulanmasına İlişkin Kararlar
- 169** kk) Mahkemece Verilmiş Bir Hükümün (Judgment) Yorumlanması Kararları
- 169** ll) Bir Hükümün (*Judgment*) Yeniden Görüşülmesi (Yargılanmanın Yenilenmesi İstemi Üzerine Verilen Kararlar)

171 Kaynakça

173 Dizin

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
agy.	adı geçen yapıt
bkz.	bakınız
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	Anayasa
BM	Birleşmiş Milletler Örgütü
dn	dipnotu
ETS	European Treaty Series
f.	fıkra
ILO	International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
m.	madde
parag.	paragraf
RG	Resmî Gazete
UAAD	Uluslararası Adalet Divanı
vb.	ve benzerleri
vd.	ve devamı

Önsöz

Bu kitapta, insan haklarına ilişkin bazı temel kavramları ve sorunları, olabildiğince açık-seçik bir anlatımla açıklamaya çalıştım. Bu açıklamalarda, insan haklarıyla ilgili uluslararası komisyon, komite gibi kurullarda üye olarak ve Bosna-Hersek'te uluslararası yargıç olarak geçirdiğim yıllarda edinmiş olduğum deneyimleri ve yaptığım gözlemleri de, yeri geldiğinde okurlarla paylaşmak istedim.

Birinci Bölümde insan hakları alanındaki temel kavramların; tarih, ideoloji, uluslararası ilişkiler gibi açılardan da değerlendirilerek açıklanmasına çalıştım.

İkinci Bölüm, Türkiye'yi özellikle ilgilendiren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesiyle ilgili bilgilere ayrılmıştır. Ancak, bu bilgilerde “teknik” hukuk boyutlarının yanısıra, tarihsel ve sosyolojik vb. açılardan da bazı gözlemlere yer verdim.

“İnsan Hakları”nın, dünyada oldukça yaygın ilgi gören bir konu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Gazetelerde ve Radyo-TV yayımlarında, hemen her gün dünyanın şu yada¹ bu yöresinden insan haklarına ilişkin bir habere yer veriliyor.

1 Daha önceki kitaplarımın Önsözlerinde gerekçesini açıkladığım üzere, bu kitapta da “yada” sözcüğü “veya” bağlacının karşılığı olarak kullanılmıştır.

Ancak, insan hakları konularına gösterilen bu ilginin içeriği bakımından, kişiden kişiye değişen önemli farklılıklar olduğunu da gözden kaçırmamak gerekiyor.

Örneğin, inançlı bir insan hakları savunucusu için, insani ve ahlâki bir ödev olarak kabul edilen insan hakları, “büyük devlet” yetkililerin elinde, “küçük devletler”in işlerine karışmak ve -deyim yerindeyse- onları “yola getirmek” için başvurulan bir bahane olabilmektedir.

Yada devletin, varlıklı bir kişinin kazancının azalmasına yol açan bir uygulaması, insan hakları arasında sayılan “mülkiyet” açısından bir sorun oluştururken; baskıcı bir yönetimin işkence evindeki bir tutuklu için insan hakları bir “insan onuru” ve “yaşama” sorunudur.

Öte yandan, çeşitli insan hakları ve özgürlüklerinin uzun bir liste oluşturması karşısında; bunlar arasında bir öncelik sırası olup olmadığı; “insan hakları” karşısında “insan ödevleri” kavramının yerinin ne olduğu gibi konuların da, bu bağlamda tartışılması gerekmektedir.

* * *

Çağımızda bir yönetimin “adil” sayılıp-sayılmaması konusundaki değerlendirmeler, o yönetimin egemenlik alanını oluşturan ülkede insan haklarının ne ölçüde gerçekleştiğine bakılarak yapılmaktadır. Bu açıdan, insan haklarının hukukçuları ilgilendiren boyutları özellikle önemlidir.

Bir ülkede insan haklarına saygının yada saygısızlığın oranında, hukukçuların özel bir sorumluluğu vardır. Hukukçuların, yargıç, savcı, avukat, uygulayıcı yada yasama organı üyesi vb. olarak görev yaparken, insan hakları sorunları karşısında özellikle duyarlı olmaları gerekir. Hukukçuların, insan haklarına saygı gösteren, insan hakları ülküsünü adaletin ölçüsü olarak kabul eden tutumları, insan haklarının toplumda yaygınlaşmasını sağlar. Bunun tersi davranışlar, “hukukçu” tanımına zarar veren ve toplumun esenliği açısından çok tehlikeli sonuçlara yol açan bir durumdur.

* * *

Kitabın hazırlanması aşamasında, metni okuyarak, bazı önemli uyarılarda ve önerilerde bulunan; Ağabeyim Aydın Aybay’ın vefatından sonra “Hukuka Giriş” kitabımıza yazar olarak katılan eski öğrencim Av. Dr. Ali Pehlivan’a; eski “asistanım” Yard. Doç.Dr. Bilge Erson Asar’a ve eski öğrencim ve Ar. Gör. Elif Oral’a yardımları için çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca, çok anlamlı çizimleriyle kitaba katkıda bulunan değerli karikatür sanatçısı dostlarım Sayın Tan Oral'a ve Sayın Semih Poroy'a da en içten duygularla teşekkür ediyorum.

Bütün çabalara ve özene karşın, kitapta eksik yada yanlış bir şey kalmışsa, sorumluluk elbette sadece yazarındır.

Kitabın dizgi işlerini yapan Maraton Dizgievi'ne ve özellikle Sayın Kadir Abbas'a titiz çalışması için teşekkür ediyorum.

İlk kez basılan bu kitabın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları arasında yer almasından dolayı Sayın Fahri Aral'ın kişiliğinde Yayınevi yöneticilerine teşekkür ediyorum.

PROF. DR. RONA AYBAY

MART 2015

BİRİNCİ BÖLÜM

Temel Bilgiler

Tan Oral.

I. Deyim Sorunu: İnsan Hakları

1. GİRİŞ

A. “Hak” Kavramı

a) Genel Olarak

Hak, kısaca, kişilere *hukuk düzenince* tanınmış yetki olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan, doğal olarak şu sonuç çıkar: Hakkı olan kişi, sahip olduğu hakka dayanarak öteki kişilerin, kendi hakkına saygı göstermesini bekleyebilir ve bu beklentisinin hukukça desteklenmesi gerekir.

Bu konuda belirtilmesi gereken bir gerçek de şudur: Hakların hukuk düzenince *tanınmış* olması, hakların gerçekleşmesi için tek başına yeterli sayılmaz. Hakların güvenceye bağlanması (garanti edilmiş olması) da gereklidir. Bunun anlamı şudur: Tanınmış olan hakların eylemli olarak (fiilen) kullanılabilmesine olanak veren ve olabildiğince kusursuz işleyen bir toplum düzeninin de devletçe sağlanması gerekir. Bu toplum düzeninde hak ihlallerinin ortaya çıkmaması için yeterli ve etkili önlemler alınmalı; haklara saygı gösterilmesi *kural*, haklara saygısızlıklar *ayrışıklık* (istisna) olmalıdır. Haklara saygısızlıkların da devletçe uygulanan hukuksal yaptırımlarla karşılaşması sağlanmalıdır.

Teknik hukuk deyiimiyle, hakkın sahibi olan kişi, yukarıda belirttiğimiz gibi, kendi hakkıyla ilgili olarak öteki kişilerin belli davranışlarda bulunmalarını yada belli davranışlardan kaçınmalarını istemleyebilmeli (talep ede-